

ABORTUSZ-KULTÚRA ÉS ELLENKULTÚRA A KÁDÁR-KORSZAK ELSŐ FELÉBEN

EGYHÁZI, CIVIL, ÉS ORVOSI NÉZŐPONTOK

Mezey András

ABORTUSZ-KULTÚRA
ÉS ELLENKULTÚRA
A KÁDÁR-KORSZAK
ELSŐ FELÉBEN

EGYHÁZI, CIVIL, ÉS ORVOSI NÉZŐPONTOK

Mezey András

*„Szíved alatt szépen kérlek,
Édesanyám, ne öljél meg!
Benned meleg fészket leltem,
Isten adta hozzá lelkem
Édesanyád is várt téged;
ringatott, ölelt és védett
Tőled én is ezt esengem:
szeress engem, türi meg engem!...
Ne pusztuljak, mint a féreg,
nagy a világ, majd elférek.
Ne szálljon, mint örök átok
érkezésem perce rátok.
Érttem egyszer esküt mondtál,
tanú erre a szent oltár.
Én is keresztvízre vágyom,
ne vedd el a boldogságom!...
Áldanálak, szeretnélek! – édesanyám, ne öljél meg!”¹
(részlet)*

¹ Szeged-Csanád Egyházmegyei Levéltár (SzCsEL) I/1a. Egyházigazgatási iratok, 31/1963. (jan. 9.) „Költemény az abortus ellen”

ABORTUSZ-KULTÚRA ÉS ELLENKULTÚRA A KÁDÁR-KORSZAK ELSŐ FELÉBEN

E vers, amelyre a Szeged-Csanád Egyházmegyei Levéltárban találtam rá, 1963-ban látott napvilágot. Majd a '70-es évek elejéig többször is felbukkant magyarországi templomok kapujára kiszögezve és persze különféle gépelt szöveg-változatokban. Költője a mai napig ismeretlen. Ami igazán szívbemarkolóvá teszi ezt a fél-legális szamizdat röpiratot az, hogy célközönsége láthatóan nem az utca átlagembere volt, hanem a templomjáró katolikus hívők.

A Kádár-korszak egyik legsúlyosabb társadalompolitikai tehertételének, a művi abortuszok sokaságának feltehetően sajnos ugyanúgy voltak érintettjei a katolikus, illetve más keresztény felekezetű hívek, mint a vallástalanok körében, s bár nyilván jóval kisebb arányban, ennek nagyságrendjét még hozzávetőlegesen sem tudjuk megbecsülni.

Csak a teljes arányszámot ismerjük: 1956 júniusától, az abortusz teljes legalizációjától 1990-ig bezárólag mintegy 4,4 millió bejelentett magzatelhajtás – Magyarország rendszerváltás-kori lélekszámának közel a fele! – járult hozzá a magyarság növekvő demográfiai válságához.² Bár a „válság” enyhe kifejezés a kortárs szakemberek által sokkal találóbban „morbus hungaricusnak”, „többszörös mohácsi vésznek”, vagy „új Trianonnak” titulált katasztrofális népességcsökkenésre.³ Tanulmányomban az 1956 utáni abortuszok, valamint törvényi szabályozásaik korai társadalmi hatástörténetéről igyekszem áttekintést adni, kitérve az e vonatkozásban eddig kevésbé vizsgált csoport, a magyar katolikus egyház vezetőinek és híveinek körére.

Természetesen a népességfogyás nemcsak hazánkban, de ezzel egyidőben világszerte is a terhességmegszakításoknál komplexebb okokra volt visszavezethető. Maga a gyermekvállalási kedv is visszaesett a fejlett és félperiférikus ipari társadalmakban egyaránt: ebbe az irányba hatott a vallási kötöttségektől egyre inkább szabaduló individualista szabadságfelfogás, a test feletti önrendelkezés tudatosítása, amelynek „utolsó előtti” lépcsőfoka a szexuális forradalom lett; a jóléti társadalmakban teret hódított a konzumszemlélet, nálunk pedig a hiánygazdaság által determinált kvázi-konzumszemlélet és végbement a nők egyre fokozottabb – és az anyasággal egyre nehezebben összeegyeztethető – bevonása a termelőmunkába.⁴ Mindezen folyamatok meghatározóak voltak a negatív termékenységi mutatókban, ahogy a szegénység, a kilátástalanság is. Utóbbiaknak Magyarországon speciális megjelenési formája volt a II. világháború után elhúzódó lakásínség: több milliónyian kényszerültek lakni albérlésben,⁵ társbérlésben, munkásszállásokon, gyakori volt három generáció, mag-család és nagyszülők együttélése.

A hazai abortuszdömpinget szinte robbanásszerűen beindító törvényi lazítás nemcsak a szovjet példát másolta, egyben az ún. „Ratkó-korszak” végére is pontot akart tenni. Ratkó Anna nevéhez több kollektív téveszme társul. Ezek közül talán legismertebb, hogy egészségügyi miniszterként ő (illetve az 1004/1953. számú, márciusban kiadott minisztertanácsi határozat) tiltotta be a magzatelhajtást. Ám azt már az 1878-as Csemegi-kódex büntetni rendelte, csak a Ratkó idejében is hatályos törvényt korábban nem alkalmazták következetesen. A tehetősebbek mindig meg tudtak fizetni egy orvost, hogy nem kívánt terhességüket megszakítsa, és ha az abortusz kitudódott, arra is volt pénz és kapcsolat, hogy a megfelelő hatóságnál elsimítsák az ügyet. Legalábbis ez volt később a Horthy-korszak szociálpolitikáját célkeresztbe vevő kádári propaganda egyik kedvenc fordulata, egyben az abortuszliberalizáció érvrendsze-

² Kamarás Ferenc: *Terhességmegszakítások Magyarországon*. In: *Szerepváltozások. Jelentés a nők és férfiak helyzetéről*. (Szerk.: Pongrácz Tiborné és Tóth István György) TÁRKI – Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest, 1999. 196. p. vö. Gyökössy Endre: *Lelkigondozás és terhességmegszakítás*. In: Magyar Tudomány („Viták-velemények” sorozat – az abortuszról), 1990. (35. [97. köt.] 7. sz., 818. p.

³ Uo.

⁴ Vö. Stloukal, Libor: *A közép- és kelet-európai „abortusz kultúra” megértése*. REGIO : Kisebbség, politika, társadalom, 2001 (12. évf.) 1. sz. 142. p.

⁵ A szocializmus évtizedei alatt az albérlés háromszintű birtokviszonyt, tehát a tanácstól lakást bérlő, azaz főbérlő által kiadott egyetlen szobát, vagy szoba-konyhát jelentett.

rének sarokköve: a legális magzatelhajtás kvázi demokratikus szabadságjog, amelyhez most már a legszegényebbek is hozzáférhetnek.⁶

A Ratkó-rendelet számos indokolt anya- és gyermekvédelmi intézkedés mellett egészségvédelmi célként aposztrofálta az abortuszok – főleg az illegális abortuszok – szankcionálását, és ebben visszaállította a következetességet, szigorosan azonban nem annyira a kiszabott büntetések mértékében, sokkal inkább az orvosok, az abortőrök, azaz „kuruzslók” és pácienseik elleni hisztérikus kampányokban és megfélemlítésben volt tetten érhető.⁷ Ez még a rendelet szigorának 1954 eleji enyhítésekor is folytatódott (ekkor többek közt amnesztiát kapott több eljárás alá vont nőgyógyász és ápolónő), bár ezután a szélesebb körű egészségügyi indikációkon kívül már a szociális és családi körülmények tekintetében vételével is engedélyezhették a művi vetélést az ún. „abortus-bizottságok”.⁸ A megfélemlítés légkörében viszont sokszor a legindokoltabb esetekben sem mertek engedélyt adni, vagy az orvosok az életmentő műtétet elvégezni.⁹ Mindez, valamint az, hogy a rendelet a gyermektelenségi adót is bevezette, már kezdettől a Rákosi-korszak legnépszerűtlenebb politikusainak panoptikumában jelölte ki Ratkó Anna helyét és a vitathatatlan pozitívumok ellenére¹⁰ sokkal sötétebb színben láttatta a nevével fémjelzett korszakot is.

Az 1956. júniusi liberalizáció, amely már az egészségügyi és szociális indikációk hiánya esetén is lehetővé tette az abortuszt, ha ahhoz az anya ragaszkodott, és a magzat nem volt 3 hónaposnál idősebb,¹¹ voltaképpen a „ló másik oldalára átesés” tipikus esete volt. Magyarország a keleti blokk többi országához hasonlóan ebben is a szovjet példát követte (a Szovjetunióban 1920-ban legalizálták az abortuszt, ám az alacsony születésszám miatt 1936-ban ismét betiltották, s Sztálin halála után 1955-ben engedélyezték megint). A törvényt igazi előrelépésnek tekintették az egyént még a hálószobájában is ellenőrző totális állami önkényhez képest, és akárcsak a Ratkó-féle rendeletet, elsődleges egészségvédelmi eszköznek az illegális abortuszok felszámolásában, amelyek 1956-ban is 83 várandós nő életét követelték, s feltehetően ennél is többnek okoztak maradandó egészségkárosodást. Ám hiába csökkent töredékére ez a mutatószám a legális és szakszerű kórházi beavatkozások következtében, a rendelet hatása sokkal pusztítóbb volt, mint ha megmaradt volna a teljes tilalom: már a következő évben mintegy 50%-kal több, 123 383 bejelentett abortusz történt, majd 1959-ben számuk elérte, 1960-ban pedig meghaladta az élveszületéseket, 110:100 arányban! Ez a növekvő negatív trend csak 1974-től az újabb – amúgy nem túl jelentős – szigorítás után fordult meg, ekkor a terhességmegszakítások száma 169 560-ról ugrásszerűen 102 022-re esett vissza, az abortusz-élveszületési arány pedig 109:100-ról 55:100-re javult.¹²

⁶ Pongrácz Zsuzsa: *Miért nem született meg?* Kossuth, Budapest, 1958., 4. p. Kimondottan törvényi kivételt hozott magával a háború: a szovjet katonák által tömegesen megerőszakolt és teherbe ejtett nőknek a hatóságok ideiglenesen engedélyezték az abortuszt (azaz mentesítették őket és orvosait a büntetőjogi következmények alól) https://www.archivnet.hu/politikalaki_ettol_a_naptol_fogva_abortuszt_bajt_vegre_azt_a_legkemennyebben_buntetjuk.html (Hozzáférés: 2022.08.26.) Vö. „Törvényes” megszállás. *Szovjet csapatok Magyarországon 1944-1947 között* (szerk. Balogh Béni). Magyar Nemzeti Levéltár, Budapest, 2015. 51., 313, 355-356. p.

⁷ <https://www.archivnet.hu/> i.m.

⁸ Horváth Sándor: *Gyermekvállalás, abortusz, születésszabályozás Sztálinvárosban*. FONS : forráskutatás és történeti segéd tudományok, 2001. (8. évf.) 3. sz. 361. p. A bizottságokról bővebben ld. § p.

⁹ Pongrácz, i. m. 114-115. p.

¹⁰ Az 1000 lakosra jutó élveszületések száma Magyarországon 1953-ban 10, 1954-ben pedig 6%-kal emelkedett, de erre csak kis részben voltak hatással az adminisztratív intézkedések; inkább a 2. világháború után megnőtt számú házasságkötések, és a születésszámoknak nálunk az 50-es évek elejére kitolódott baby-boom volt a kiváltó ok (eltérően Európa más országaitól, ahol a baby-boom rögtön a háború után bekövetkezett). A Ratkó-rendelet tulajdonképpen így csak előbbre hozta azokat a második és további születeket, amelyek valószínűleg nagyrészt később mindenképpen bekövetkeztek volna. Vö. Klínger András: *Magyarország népesedése az elmúlt negyven évben*. Statisztikai Szemle, 1985. (63. évf.) 4-5. sz. 370-388. p.; Horváth, i. m. 362 p.

¹¹ „1047/1956 (VI. 3.) MT határozat a terhesség megszakításával kapcsolatos kérdések szabályozásáról és a magzatelhajtás büntetéséről”, „2/1956. (VI. 24.) EüM rendelet a terhesség megszakításával kapcsolatos eljárás szabályozásáról”

¹² Kamarás i. m. 196. p.

ABORTUSZ-KULTÚRA ÉS ELLENKULTÚRA A KÁDÁR-KORSZAK ELSŐ FELÉBEN

Az orvostársadalom többsége eltúlzottnak tartotta az 1956-os abortuszliberalizációt, és kezdettől szembehelyezkedett vele. A korábbi adminisztratív szigor most fordított előjelű lett: amikor Árvay Sándor professzor, a debreceni Szülészeti Klinika frissen kinevezett, később nemzetközi hírű igazgatója Budapestre utazott, hogy személyesen tiltakozzék, állása elvesztésével fenyegették meg.¹³ Október 15-én, az országgyűlés szociális és egészségügyi bizottságának ülésén heves vita bontakozott ki, amikor Bene Zoltán kórházi főorvos, országgyűlési képviselő az első riasztó statisztikák birtokában már a rendelet felülvizsgálatát szorgalmazta. Molnár Erik igazságügyminiszter a ma is ismerősen hangzó ellenérvekkel válaszolt: a rendelet ugyan liberálisnak nevezhető, de abból indul ki, hogy „nem lehet a nőket szülésre kényszeríteni”, és a megfelelő egészségügyi körülmények közt elvégezhető abortusz megtagadásával „rájuk szabadítják a kuruzslókat.” Ha azonban a tapasztalatok azt mutatnák, hogy a jelenlegi szabályozás lényegesen befolyásolja a népszaporulatot, a minisztérium még mindig módosíthat rajta.¹⁴ Mint tudjuk, erre másfél jóvátehetetlen évtizedet kellett várni, pedig a tapasztalatok már sokkal korábban jelentkeztek.

¹³ Dr. Gaizler Gyula: *Felelős döntés vagy ítéletvégrehajtás? Orvostika változó világunkban.* Szent István Társulat, Budapest, 1992., 107. p.

¹⁴ SZABAD NÉR, 1956. október 18.

EGYHÁZI ÁLLÁSPONTOK

Másfelől viszont tény, hogy az 1956. júniusi rendeletek lényegében csak „szentesítették” a már amúgy is felfutóban lévő magzatirtást. A Ratkó-féle tilalmak és törvényi szankciók erre az évre szinte teljesen felpuhultak, mint azt egy március közepén Hamvas Endre csanádi püspökhöz írt kézírásos magánlevél is tanúsítja. A kétségbeesett levélíró nemzetellenes hadjáratnak minősítette a kórházakban, százsámra végzett terhességmegszakításokat, amelyeket pár éve még börtönnel sújtottak, viszont „*ma már szabadon, szinte nyíltan folytassák [sic]*” őket. Majd felszólította a papságot, hogy e szörnyűség ellen „szentmisékkal és imahadjárattal ostromolják az eget”, és maga a püspök személyesen járjon el ez ügyben a Püspöki Kar többi tagjánál.¹⁵

A június 3-i minisztertanácsi határozatot és a három héttel későbbi egészségügyi miniszteri rendeletet követően már Csongrád megye papjai sürgették először egy püspökkari körlevél kiadását az abortusz ellen.¹⁶ Badalik Bertalan veszprémi és Papp Kálmán győri püspök a június 13-i püspökkari konferencián szintén úgy vélekedtek, hogy a püspököknek „fel kellene szólalni” az ügyben, ám ekkor még erősebben hatottak a korábbi félelmek. Különösen Hamvas esetében: a csanádi püspök 5 évvel azelőtt egy kikényszerített hűségnyilatkozat és háziőrizet árán került csak el, hogy egyik szereplője legyen a Grósz-pernek, így hozzáállását most is a végsőkig tartó óvatosság jellemezte. Két püspöktársa felvetését azzal utasította el, hogy ilyesmire nincs szükség, hiszen „ebben a kérdésben az egyháznak annyira világos az álláspontja és annyira közismert, hogy ezt egy kormányrendelet nem tudja módosítani...”¹⁷ Ennyire sem merészkedett a katolikus sajtó, jelesül az Új Ember, amely először egyetlen véleménycikkben reagált, de lényegi kommentár nélkül hagyta a kormányintézkedést, a témát másfelé terelve. Később pedig Hamvaséhoz hasonló érvet dobott be, de merőben más megokolással: az „elvi deklaráció”, a „tiltakozás” a gyengék utolsó, ezért hatástalan fegyvere, a keresztények jobban teszik, ha inkább saját életszentségükkel példát mutatnak. Ezt az okfejtést maguk a püspökök is helytelenítették.¹⁸

A július 18-i, majd az augusztus 9-i püspökkari értekezleten kiderült, hogy más egyházmegyék papjai is útbaigazítást várnak a születésszabályozással kapcsolatban, és „valamit adni kell nekik”, így végre döntés született a körlevélről, bár tág határidővel: októberben, az örvendetes rózsafüzér titkaihoz kapcsolódóan kell felolvasni (október a Rózsafüzér hónapja).¹⁹ Kétségeiket persze továbbra is hangoztatták az ordináriusok, felmerült, hogy a hívek a rendelet után majd arra fognak hivatkozni, a magzatelhajtás orvosi utasításra történt – ami újabb szomorú bizonyíték a katolikus körökben is előfordult abortuszokra.²⁰ Vita ezután már csak abban volt, ki szövegezze meg a körlevelet. Ezt egyik püspök sem akarta vállalni. Végül a kezdetben leginkább berzenkedő Hamvas szánta rá magát feltehetően azért is, mert a kormányzat számára ő volt leginkább elfogadható főpapi személy a nemrég amnesztiában részesült Grósz kalocsai érsek után.

A körlevelet végül október 14-én vasárnap olvasták fel a templomokban. Jelentősége minden tétovázás és keletkezési nehézség ellenére sem tagadható el: az 50-es évek során először nyílt lehetőség a kormányintézkedéssel szemben álló katolikus tanítás kifejtésére, még ha paradox módon ezúttal a diktatúra által biztosított „szabadságjogot” támadva is.

¹⁵ SzCsEL I/1a. 549/1956 (márc. 2.), „Felkérés contra abortum”

¹⁶ A Püspöki Kar 1956. július 18-i ülése. In: *A Magyar Katolikus Püspöki Kar tanácskozásai 1949-1965 között. Dokumentumok* (Borovi József gyűjtésének felhasználásával összeáll. Balogh Margit). METEM Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, Szeged, 2008.761. p.

¹⁷ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) 3.1.5. O-13405/2, Magyar Római Katolikus Püspöki Kar, 1956. jún. 15-i jelentés

¹⁸ Uo., 1956. aug. 10-i jelentés

¹⁹ *A Magyar Katolikus Püspöki Kar...* 776. p.

²⁰ ÁBTL 3.1.5. O-13405/2, Magyar Római Katolikus Püspöki Kar, 1956. aug. 10-i jelentés

A dokumentum ékesszólóan részletezi, miért halálos, természetellenes bűn a magzatelhajtás, és nemcsak bibliai alapról, hanem tudományosan, egészségügyi, szociális, demográfiai, családvédelmi indokokkal, sőt családjukban sokadik gyermekként született hírességek történelmi példáival is állást foglal ellene.²¹ Tisztán világi humanista szemszögből nézve viszont hiánya a körlevélnek, hogy explicit „zéro toleranciájának” feszültségét nem oldja fel egy félmondat erejéig sem. Hiába áll teljes összhangban a katolikus erkölcstannal a kijelentés, hogy a magzat még az anya egészsége, sőt élete megmentése érdekében sem ölhető meg, ez adott (tegyük hozzá, elég ritka) esetben a legbuzgóbb katolikus hívó számára is elhordozhatatlan lelki teher volt – amin könnyített volna legalább annak említése, hogy az anya életveszélye jelentős enyhítő körülmény egy ilyen abortusz vétkenél.²²

Valószínű azonban, hogy a kilenc nappal később felgyorsuló történelem egy időre a hívek számára is sokadlagossá tette az abortuszliberalizáció és a körlevél, mint két véglet tézis-antitézisének jelentőségét. A kórházak a forradalom és szabadságharc sebesültjeivel teltek meg, ami csak pillanatnyi szünetet vitt a sokasodó terhesség-megszakítások folyamatába. 1958 februárjában ismét jelentkezett a két évvel korábbi levélíró, és újra imahadjáratot, a körlevél újbóli felolvasását sürgette, s most már állásfoglalást követelt a katolikus orvosoktól is.²³

A püspöki kar, illetve megbízásából az egyház más sérelmi ügyeiben is egyre inkább exponált Hamvas Endre viszont ezúttal más kommunikációs csatornát választott: levelet írt Münnich Ferenc miniszterelnöknek, amelyben már nemcsak az abortuszok, hanem a fogamzásgátló szerek propagálása ellen is szót emelt. A jórészt erkölcsi, és részben túlhaladott egészségügyi érvek mellett a csanádi püspök a mesterséges kontracepció alternatívájaként a kalkulált időszakos nemi önmegtartóztatást, az Ogino-Knaus módszert tartotta megengedhetőnek. Borítékolható volt az eredmény: két héten belül megjött Münnich válasza, amelyben „közegészségügyi szempontból” védelmébe vette a gyógyszeres fogamzásgátlást, rámutatva, hogy az abortuszok visszaszorításának jelenleg éppen ez a leghatásosabb módja.²⁴ Ez azonban álságos érvnek bizonyult, hiszen a magzatelhajtások száma épp ekkor kezdett évről-évre meredeken nőni, és a hatékony fogamzásgátló szerek hozzáférhetősége, sőt népszerűsége (erről később) még csekély volt.

Az abortuszokat megtagadni kívánó orvosok később is fókuszba kerültek. 1964 nyarán Szakony Ferenc zalalövői káplán az ő lelkiismereti szabadságuk védelmében intézett beadványt a főpapsághoz, és a szeptember 1-i püspökkari konferencián felvetődött, hogy újabb pásztorlevelet kellene kiadni, amely az elszomorító statisztikákon kívül ezzel is foglalkozik, a körlevél azonban nem született meg.²⁵ Túl az 1961-es papi perekén, a „Fekete Hollók” ügyön, erre egy jóval megfélemlítettebb püspöki kar már nem vállalkozott, és feltehetjük, hogy „hangulatzavarónak” is ítélt volna

²¹ *Magyar Kurír*, 1956. október 13., 46. évf. 1. kiadás, 333. sz. A körlevél első változatába Hamvas – biztos, ami biztos alapon – szovjet orvosok és statisztikusok kijelentéseit is szükségesnek látta beleszőni az ellenérvek alátámasztásához. Egyházz jogilag az abortusztilalom alapja ekkor az 1917-ben kiadott Codex Iuris Canonici (CIC) 985. és 2350. kánonja volt, tanítóhivatali megerősítése pedig XI. Pius *Casti connubii* kezdetű enciklikája. A 2350. kánon kimondta az önmagától beálló kiközösítést (*excommunicatio latae sententiae*) a magzatelhajtás közreműködőire ill. végrehajtóira (az anyára és az orvosra), amely alól csak a püspök oldozhat fel. A kiközösítést az 1983-as CIC 1398. kánonja szerint is kimondja, de itt már nem kap hangsúlyt a püspök joghatósága: a feloldozást megadhatja az általa megbízott pap is, az enyhítő és mentő körülmények figyelembevételével.

²² A morálteológia szerint ilyen esetekre nem alkalmazható a *duplex effectus* elve, amely azt mondja ki, hogy szándékolt jó cselekedeteinknek lehet nem szándékolt rossz következménye is, ez azonban, ha nem összemérhető a jó hatással, nem gátolhatja meg a jó cselekedetet. Az anya életének megmentése érdekében végzett abortusz viszont megfordítja a sorrendet, hiszen ennek elsődleges szándékolt hatása maga a magzatgyilkosság. Azaz „nem lehet rosszat tenni, hogy jó következzen belőle”, vö. Róm 3,8 ill. „egyik élet sem értékesebb a másíknál”, vö. *Casti Connubii* II/5c.; a hatályos CIC 1323-1324. k. értelmében sem bír mentesítő hatással a „szükséghelyzet”, a „végső szükség joga”, csupán enyhítő körülmény. Ld. Hámori Antal: *Az orvos lelkiismereti szabadsága és a duplex effectus elve az állapotos nő életveszélye esetén*. Magyar Sion. Új folyam, 5/47. (2011/2) 210-211. p.

²³ SzCsEL I/1a. 492/1958 (febr. 27.). „Felhívás abortusok ellen”

²⁴ Uo. 311/1958 (febr. 4.) „Levéltervezet miniszterelnökhöz (terhesség megelőzése)”

²⁵ E szempontból „eredményesebb” volt a rejtélyes „Szentlélek Lovagrendje” aláírással érkező levél 1962 márciusában, amelyet már egyenesen „Róma első püspökének” címeztek a csanádi püspökön keresztül, és azt sürgette, hogy a II. Vatikáni Zsinat is nyilatkozzon a magzatgyilkosságok ellen. (SzCsEL I/1a. 517/1962 [ápr. 3.] „Kérelem a vatikáni zsinathoz az abortusok ellen”) Bár a levél nyilvánvalóan nem jutott el a címzetthez, az abortuszt a zsinaton a *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúció elítélte.

egy ilyen megnyilatkozást a Vatikán és a magyar állam közti részleges megállapodás (1964. szeptember 15.) előtt közvetlenül.

Abortuszellenes pásztorlevél ezt követően már csak a rendszerváltást követően, 1991. július 3-án született Magyarországon.²⁶ S keletkezésekor nyilván nem kaphatott publicitást az amerikai követségen tartózkodó Mindszenty József bíboros 1962. október 19-i éles hangú végrendelete sem: *„Ne engedjétek a szovjet érdekeket a magyar anyaméhig esküszegő orvosok és gyógyszerészek kezével. Aki teszi, megtagadja magyarságát, ártatlan életek útonállója... Az egy és fél millió bevallottan kiirtott élet hárommillió szülőt, pár ezer orvost jelent és bélyegez!”*²⁷ A témát viszont ébren tartotta a magyarországi katolikus sajtó: az Új Ember időről-időre a „Katolikus szemmel” c. rovatában szólt a magzatvédelem mellett, egyszer az ENSZ alapokmányára, az Emberi Jogok Chartájára hivatkozva, másszor pedig a napilapokból nőgyógyászok, meddőségkutatók megrázó tapasztalatait szemlélve.²⁸ A jó ügy érdekében történő lapszemlézésbe még némi „csúsztatás” is belefért: az Új Ember felidézte, miként bánkódik abortusza miatt a fiatal francia színésznő, Anne Vernon, aki elmondja, hogy boldogságához már csak a gyermekáldás hiányzik nagyon, de ebben többé soha nem lehet része. A Magyarországra látogató Vernont a *Nők Lapja* interjúvolta meg, ám az eredeti beszélgetésben szó sem esik arról, hogy abortusz okozta volna a meddőséget.²⁹

Míntha csak munkamegosztás lett volna, a *Vigilia* ebben az időben inkább a fogamzásgátlás tematikájára koncentrált. Mivel a mesterséges fogamzásgátlás ekkor a katolikus erkölcs szerint majdnem az abortusszal azonos elbírálás alá esett, egy írásban Surányi Imre teológiai tanár és Tóth Aladár, a szent életű makói főorvos az egyedül, de akkor sem korlátlanul elfogadható Ogino-Knaus módszer részletes ismertetésére vállalkoztak, és amellet érveltek, hogy bizonytalanságai (ami miatt a későbbi szlengben „vatikáni rulettként” vált ismertté) ellenére sem rak elviselhetetlen terhet a családtervező párok vállára.³⁰ Tény viszont, hogy a fogamzásgátlás, jobban mondva VI. Pál *Humanae vitae* kezdetű enciklikája (1968), amely a várakozásokkal ellentétben fenntartotta a tanítóhivatali szigort e kérdésben, később a katolikus egyházat is megosztó törésvonallá vált.

A protestáns egyházak az abortuszt nem a „zéró tolerancia” alapján bírálják-bírálták el. Sokkal nagyobb súlyt helyeznek az egyéni lelkiismeretre. Ennek bővebb ismertetése túlmenne e tanulmány keretein, itt csupán Gyökössy Endre, a kiváló református lelkész-pszichológus, író és költő gondolatait és kritikáját idézem fel, aki a tömeges abortuszok egyik fő okaként a „nevelési-tanácsadási vákuumot” nevezte meg. *„...méltán felvetheti valaki a kérdést: mit tesznek az egyházak a vákuumok megszüntetéséért? Erre a kérdésre egy családlélektannal foglalkozó konferencián valaki csöndes rezignációval megjegyezte: – Leszögeznek. (ti. az álláspontjukat). A katolikus egyház a legszigorúbb és egyértelműbb „NEM”-et szögezi le az abortusz, mint „minősített” és „legnagyobb” bűn ellen, sőt minden nem természetes születésszabályozással szemben.”* Ezzel szemben a protestánsok, bár az születendő életet ők is védendőnek tartják, három esetben elfogadják a terhességmegszakítás lehetőségét: a) az anya életveszélye, b) nemi erőszak, c) a magzat súlyos, gyógyíthatatlan károsodása esetén (ebben nem egységes az álláspont).

Bár Gyökössy elismeri, hogy a katolikusok sem állnak meg csupán a „leszögezésnél”, hiszen papjaik a gyóntatás, az egyszemélyes lelkigondozás által nyújtanak segítséget, kimondatlanul is sejteti, hogy a protestáns egyházak „léleka-

²⁶ „A megfogant élet védelmében”, IGEN, 1991. augusztus 5., 12. p.

²⁷ *Mindszentyre emlékezünk*. Magzatvédelem, 1991. június, 4-5. p., idézi Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog. Hippokratésztől a klónozásig*. Szent István Társulat, Budapest, 2007. 102. p.

²⁸ Ld. többek közt 1961. szeptember 24. (39. sz.), 1962. december 9. (49. sz.) 1965. április 25. (17. sz.), 1965. június 20. (25. sz.)

²⁹ *Katolikus szemmel*, 1965. április 25.; „Beszélgetés Anne Vernonnal”, NŐK LAPJA, 1965. március 6. (10. évf. 17. sz.) 23. p.

³⁰ Surányi Imre - Tóth Aladár: *Gyermekáldás a mai katolikus házasságban*. Vigilia, 1959 (24. évf.) 7. sz. 396-404. p.

nilag is képzett vagy éppen lelkesz-pszichológusai (amilyen ő maga is), házasság- és családterapeutái³¹ professzionálisabb szolgálatot – és nem „szolgáltatást” – tudnak teljesíteni e téren. Saját praxisán keresztül jól szemléltette, mivel szüntethető meg a „nevelési-tanácsadási vákuum”, amelyet a szocialista gondoskodó állam csupán propaganda ízű, legfeljebb orvosi felvilágosítással próbált betölteni, de szószólóinak bevallása szerint sem hatékonyan. Más szóval a súlyos válsághelyzetbe került anyáknak, akár abortusz előtt állnak, akár túlestek rajta, nem „atyáskodó dirigizmusra”, „direktív tanácsadásra” vagy egyházi törvényekre hivatkozó moralizálásra és ítélkezésre van szükségük, hanem mindenekelőtt empátiára, „evangéliumi szellemű partnerközpontúságra”, hogy a beszélgetés során a lelkigondozó szinte észrevétlen vezetésével lehetőleg ők maguk jussanak el a (lehetőleg jó) döntéshez és katarzishoz.³² A legmodernebb pszichológia eredményeit (pl. Rogers-módszer) alkalmazó lelkivezetés már a '70-es évek közepétől hatékony gyógyító eszköznek bizonyult, és országos ismertséget szerzett Gyökössy Endrének.

³¹ Gyökössy i. m. 819. p.

³² Uo. 819-821. p.

CIVILEK - HÉTKÖZNAPIAK, KÖZÉLETIEK ÉS POLITIKUSOK

A forradalom utáni megtorlással és helyzetének megszilárdításával elfoglalt Kádár-kormányzat kezdetben semmilyen problémát nem látott a tömegessé váló terhességmegszakításokban, és főlegesen ijesztgetésnek tartotta a népesség kipusztulására vagy előregedésére való figyelmeztetéseket. A hatalomgyakorlókat ennél jobban aggasztotta az 1953-1956 közt „óriásira” nőtt népszaporulat, ami miatt nincs sem elég óvodai, sem iskolai férőhely – így azt sugalmazva, hogy az abortusz még egyfajta megoldást is jelent a helyzetre. Ettől függetlenül óvatosan bár, de megindult a propaganda amellet, hogy a jövőben inkább a „megelőzésre” és ne „megszakításra” kerüljön sor. Egyrészt szélesíteni kellett a szexuális és a fogamzásgátló szerekkel kapcsolatos felvilágosítást, amiben együttes felelőssége van a szülőnek, a tanárnak és az egészségügynek. Másrészt növelni kellett a (már az 1956-os rendeletben előírt) védekező szerek forgalomba hozatalát, hozzáférhetőségét, de hatékonyságát is.³³ A hazánkban ekkoriban kapható Timidon tabletta és Timidon zselé valóban kevésbé váltak be, csupán a pesszáríummal kombinálva, ami a „condom” használatához hasonlóan elég körülményessé tette a nemi életet. E két ok is közrejátszott abban, hogy sok nő számára a sikertelen védekezés után újfent a művi vetélés lett a menekülő útvonal.³⁴

De mint fentebb láthattuk, számos más motivációja volt még a „menekülésnek.” A nyugati társadalmakban kiteljesedő, sőt néha céltalanságba forduló individualista szabadságesszme, amely áthatotta John Osborne dühöngő ifjait is, idehaza egy sajátos torzult mutánszt produkált. Először a Rátkó-szigor, és általában az '50-es évek totalitarizmusának szélsőséges ellenhatásaként, amelynek kitöréséhez az abortuszliberalizáció csupán a szelepet biztosította, majd az 1956 októberében hirtelen jött, majd elvesztett szabadság utáni végletes reménytelenség, a „minden mindegy” életérzés formájában. Amíg a hazai fogyasztói kommunizmus első hangulatjavító eredményei nem hatották át a mindennapokat, nagyon sok anya érezhette úgy, legalábbis tudat alatt, hogy ennek a rezsimnek nem érdemes gyermeket szülni.

A már szintén említett szociológiai komponensek mellett én ebben látom a fő okát annak, hogy a magzatgyilkosság megszokottá válása, az „abortusz-kultúra”, ahogy Libor Stloukal nevezte, nálunk tombolt leginkább a közép-kelet európai szocialista blokk országai közül. Nem elhanyagolható részük volt ebben a régi, beidegződött szokásoknak sem. Larissa Remennick szavaival: „*az abortuszt évtizedeken keresztül kellemetlen, de rutin orvosi beavatkozásként értékelték, akár egy rossz fog kihúzását.*”³⁵ De a párok előzőleg gyakran már a szerelmi életükbe is „belekalkulálták”, hogy amennyiben megtörténne a baj, „legfeljebb elvetetjük.” Ennek a könnyelműségnek egy újabb, figyelemre méltó szociológiai-szociálpszichológiai eredőjét emeli ki Stloukal: „*Mivel az abortusz könnyen elvégezhető és nagymértékben társadalmilag is elfogadott volt, az egyénre és a partnerére vonatkozó következmények figyelmen kívül hagyásával létrejövő nemi kapcsolat pszichológiailag nem volt különb viselkedés, mint amikor az emberek tudatosan vagy nem tudatosan a gondviselő állam védelmére hagyatkoznak.*”³⁶

A mindennapi tapasztalatok viszont sokkal drámaibb képet mutattak. Már a forradalom utáni évben Pongrácz Zsuzsa 90 abortuszon átesett, vagy arra készülő asszony életút-történetét gyűjtötte riportkötetbe – nem egy közülük

³³ „A számok büvölete nélkül – az abortuszról és a fogamzásgátlásról” NÉPSZABADSÁG, 1958. május 31. (128. sz.)

³⁴ Tomka Ferenc: *Család, válás, magányos élet.* Vigilia, 1972 (37. évf.) 3. sz. 154. p. Ennél tovább ment az 50-es évek végén Stanislas de Lestapis jezsuita teológus és szociológus, akinek kutatásai azt igazolták, hogy a fogamzásgátlás, ill. annak sikertelensége egyenesen az illegális abortuszokat mozdítja elő. H. Fabre: *Contraception versus Abortion.* The Eugenics Review, 1965 (Vol. 57.) 1. 21-25. p.

³⁵ Idézi Stloukal, 149. p.

³⁶ Uo. 153. p.

épp a kórházi váróban öntötte ki neki szívét –, s ezekben az interjúkban nem sok nyoma van a rutin orvosi kezelés vagy az államra való ráhagyatkozás felett érzett megkönnyebbülésnek. Legtöbbjük sokkal inkább a megbánás, a kényszeredett döntés, vagy a gyermek elvetetése utáni gyász munka önvallomása, de olvashatunk pozitív történeteket is olyan asszonyokról, akiket sikerült szándékukról lebeszélni.³⁷

A nemzet jövőjéért aggódó, őrálló értelmiség kritikus tömegének megjelenése azonban még váratott magára. Az „első fecskék” egyike volt Bor Ambrus író, műfordító, akinek 1963-as írásában egy orvos ismerős, dr. G, nem kötőfalaz a baráti beszélgetés során: „*Döglött nép vagyunk, barátom. Olyan ez az abortusz, mint a pávatoll a római lakomákon. Ledugni, kihányni az ételt, s rögtön lehet zabálni tovább. Döglött nép, semmi öntudat, twiszt, magnó, züllöttség.*

A szoba sarkából Z. szólt oda, szárazon: — Húszmillió magyart? Soviniszta vagyunk? Magyar szívügy?” Az író felpanaszolja, hogy ez valóban abszurd túlzás, de már a pusztán aggodalom, hogy a magyarság „eltörpül” a többi Kárpát-medencei nép közt, megkapja a nacionalizmus bélyegét. Váteszként, „szocialista segítségnyújtásnak” ironizálva felvillantja a bevándorlás lehetőségét is: „...*idővel el fogjuk várni szomszédainktól a munkaerő-kölcsönt, azokat a munkásokat, akik megtermelik a mi öregeink mindennapját.*”³⁸

1964 elejétől aztán az Élet és Irodalom hasábjain a *Vita a népesedésről* c. rovat több mint három hónapon át tartó tematikai gátszakadást produkált: csak az olvasói leveleket három lapszámon keresztül kellett szemlézni. A vitafórum minden írója a népességfogyás láttán és az abortusz-statisztikák birtokában arra figyelmeztetett, hogy nagyon rossz irányba tart az ország. A legsötétebb színekkel Jobbágy Károly festett, aki újra a nemzetkihalást vetítette előre („*12,9 ezrelékes születési arányszámunkkal Európában az utolsó előtti helyen állunk*”), s a diáklányok számára is megkönynyított magzatelhajtást „államilag támogatott felelőtlenségnek” bélyegezte. Érdekes módon mégsem szállt síkra az abortusztörvény szigorítása mellett, a megoldást az életválságban levőket segítő közösségi szellemben, a „szocialista erkölcs” megújulásában látta. A nacionalizmus-vádnak azzal az egyszerű érveléssel vette elejét, hogy „nemzetek nélkül nemzetköziség sincs”.

Az óvatos szigorítást két másik szerző, László Anna és Nagy Tibor szorgalmazták: előbbi a gyermeket még nem szült nők számára, utóbbi pedig a feltétellel, hogy egyidejűleg a sokgyermekes családok, különösen a mélyszegénységben élők támogatását megtöbbszörözik. Bozóky Éva és Györffy Sándor a népességfogyás legfőbb gyógyírájaként a családi pótlék nagyarányú felemelését ajánlották. Figyelemreméltó, hogy Bozóky és két szerzőtársa még a Rátkó-korszak alatt meggyűlöltetett gyermektelenségi adó ügyét is óvatosan felmelegítette – Györffy pedig már újra bevezetését javasolta – a szociális közteherviselés ma is gyakori érvével: „*annak idején olyan ellenszenvet váltott ki, mintha büntetés lett volna, pedig a gyermeket nem nevelő ember is elfogadja majd a nyugdíjat attól a nemzedéktől, amely mások áldozatvállalásából nevelődött fel. Nem ellentmondás-e ez? Ha természetesnek tartjuk, hogy a honvédelem közügy, és minden egészséges férfi sorköteles, nem lenne-e éppígy természetes, hogy minden munkaképes ember adózással segítse az új nemzedék nevelését?*”³⁹ Más kérdés, hogy a szocialista közösségi erkölcs hiányolása, s párhuzamosan a gyerekvál-

³⁷ Pongrácz Zsuzsa i. m. 3-135. p.

³⁸ Bor Ambrus: *Tizenhárom ezrelék*. Kortárs, 2001 (7. évf.) 5. sz. 721, 725. p.

³⁹ Bozóky Éva: *Magánügy, vagy a köz gondja?* (1964. jan. 11., 8. évf./2. sz.); László Anna: *Koraszülés*. (febr. 1. 5. sz.); Jobbágy Károly: „Ezer év” (febr. 8., 6. sz.); Nagy Tibor: *A köz gondja*. (febr. 15., 7. sz.); N. Sándor László: *Ifjú vadak?* (febr. 22., 8. sz.); Sándor András: *Az „utolsóelőtti helyen”* (febr. 29., 9. sz.); Györffy Sándor: *A családi pótlékról*. (márc. 7., 10. sz.); Veres Péter: *A születésszabályozás*. (márc. 14., 11. sz.); Erki Edit: *Ok vagy okozat?* (márc. 21., 12. sz.) Fekete Gyula: *Árnyékbokszolás – tizenkét menetben*. (márc. 28., 13. sz.) Ezt követte 4 lapszámon keresztül 21 válogatott olvasói levél, majd ápr. 25-én a „Zárszó a népesedési vitához”. Az ápr. 11-i lapszámba még az SZKP folyóiratának a *Kommunizmus*nak a szemlézése is befért, amelynek 1964/3. számában V. Szerjogin a „neomalthusianus” eszméket ítélte el, hivatkozva arra, hogy a tudomány fejlődése és a földnyersanyagterhelései még sokáig biztosítani fogják a megnövekedett népességnek nemcsak eltartását, hanem a jólétét is.

lalási kedv ellen ható fogyasztói „kispolgári mentalitás” ostromozása, ami ezidőtájt más pártállami médiumoknak is vesszőparipája volt, az „ÉS” örállóinak minden jó szándéka mellett sem igen használt a jó ügynek.

Fekete Gyula író, szociográfus, aki a véleményeket összegezte, és az „utca emberének” néhány ellenévére is válaszolt cikkében, nem állt meg az írásnál, s a korban rendkívül szokatlan közéleti aktivitást vállalt: „...*kongatta a vészharangot, zsigeri ellenérzését felretéve politikuskoknál kilincselte azért, hogy hozzanak intézkedéseket a kellő népszaporulat visszaállítására érdekében.*” *Fáradhatatlan „lobbizásával” az írónak állítólag oroszlánrésze volt a korszak talán legelőremutatóbb szociálpolitikai intézkedésének, a gyermekgondozási segélynek (GYES), majd az 1973-ban életbe léptetett és a hetvenes évek közepén már demográfiai fellendülést hozó népesedéspolitikai csomagnak a megszületésében is.*⁴⁰

1964 azonban a legfelső pártállami szinten még nem hozott gátszakadást, csupán visszatérő ötleteket. Az MSZMP Központi Bizottságának december 8-10-i ülésén Molnár Endre, az Agitációs és Propaganda Osztály munkatársa is felvetette, hogy „átgondoltan, differenciáltan”, de vissza kellene állítani a gyermektelenségi adót, ami forrást biztosítana a családi pótlék újabb emeléséhez.⁴¹ Bár az ötletet a pártvezetés elvetette, a családi pótlékon sem emeltek, csupán a jogosultak körét bővítették 1966-ban.⁴² A Politikai Bizottság abban az évben kezdte komolyan venni a helyzetet: október 4-i ülésén kiemelt napirendi pont volt a népességfogyás. Hozzászólásában Komócsin Zoltán – Kádár balos pártellenzékének egyik vezéralakja – megjegyezte, hogy „*jelenleg az általános társadalmi magatartás és a közhangulat egyszerűen szólva gyermekellenes*”, és elsődleges cél azt megváltoztatni, többek közt a „szocialista rendszerrel összhangban álló anya- és gyermekkultusz” propagálásával, de a jó ízlés határain belül, anélkül, hogy „a Ratkó-korszak plakátjait visszahoznák.” Szóba kerültek különféle szigorítások az abortuszbizottságok hatáskörének kiszélesítésével: pl. ne engedélyezzenek abortuszt annak, akinek 6 hónapon belül már volt egy (Fock Jenő), vagy gyermektelenségnek, ill. az anyagi feltételek megléte esetén (Biszkú Béla). Kádár János egyenesen kifakadt: „*A szülőotthonokra ki van írva, hogy szülőotthon, de azok a valóságban hatósági anyalcsináló gyárak.*”⁴³

De hiába lett *újra és újra* kritika tárgya az 1956-os rendelet szélsőséges liberalizmusa, a „demokratikus szabadságjog”, a PB tagjai ekkor még jobban tartottak a Nőtanácsból, amely ellenzett mindenféle adminisztratív szigorítást. Így a döntést későbbre halasztották, többek közt a fogamzásgátló szerek elterjedtségére és hozzáférhetőségére hivatkozva,⁴⁴ és hosszas vita után a sokkal népszerűbb – de ezúttal hasznos – utat választották. Ez lett kormányrendeletben öszszegződve a GYES. A magyar nőtársadalom 1967 januárjától részesülhetett a GYES előnyeiben, amely lényegében a szülés után két és fél évig, 1969-től pedig három évig tartó főállású anyaság volt, a korábbi munkahely elvesztésének veszélye nélkül. Bevezetésekor, a női átlagkereset kb. 40%-át biztosítva ez számított a világ leghosszabb időtartamú és legbőkezűbb gyermekgondozási támogatásának.⁴⁵

A népességcsökkenést valóban sikerült megállítani egy időre, igaz, az elsődleges célon túlmenően a női munkakerő-túlkínálat visszafogása és a bölcsődei férőhely-hiány enyhítése is releváns célkitűzés volt.⁴⁶ Nem mutatkozott

⁴⁰ Novák Miklós: *A lehetetlen ostroma (In memoriam Fekete Gy.)*. MAGYAR NEMZET, 2010. január 23.

⁴¹ MNL OL M-KS 288. f. 4/71-72. ő. e. Az MSZMP KB 1964. dec. 8-10-i kibővített ülése.

⁴² A családi pótlékot utoljára 5 évvel azelőtt emelték, majd 1966-ban kiterjesztették a jogosultságot a kétgyermekes termelőszövetkezeti dolgozók családjaira is. Ld. Kristó Katalin: *A családtámogatások negyedszázada*. Gondolat, Budapest, 2022. 99. p.

⁴³ MNL OL M-KS 288. f. 5/406. ő. e. Az MSZMP PB 1966. október 4-i ülése

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Kristó i. m. 100. p.

⁴⁶ Vö. Göndör Éva: *A gyermekgondozási támogatások az államszocializmus időszakában, különös tekintettel a gyermekgondozási segélyre*. <https://dfk-online.sze.hu/images/J%C3%81P/2012/4/g%C3%B6nd%C3%B6r.pdf>, 70. p. (Hozzáférés: 2022.09.30.)

viszont meg a jótékony hatás a magzatelhajtások számában, sőt az 1968-as évi 201 096 bejelentett abortusszal, 1969-ben pedig 206 817 abortusszal mélypontját érte el a „járvány.”⁴⁷

Végül 1973-ban a politikai vezetés meglepte a népszerűtlenebb utat is, a szigorítást. A PB 1973. július 18-i ülésén azért kiderült, hogy ezúttal szívesen eltolnák maguktól a felelősséget: ebben a kérdésben ne a PB, hanem a Minisztertanács mérlegeljen és határozzon.⁴⁸ Az 1974 elején bevezetett új szabályozás annyiban jelentett fordulóponthoz, hogy az abortuszhoz való hozzáférést már meghatározott csoportokra korlátozta: a nem házas nőkre, három vagy több gyermekes anyákra, 35 év feletti nőkre, a súlyos lakhatási problémákkal küzdő vagy szegénységben élő nőkre, valamint azokra az esetekre, amikor a terhesség veszélybe sodorná az anya életét. Ezen kívül megmaradt a nem orvosi okokból abortuszt kérőknek felszámolt kórházi ápolási díj is, amely az akkori átlagkereseteknek a 20-35 százalékát tette ki.⁴⁹ Az új törvény hozta el végre a művi vetélések jelentős csökkenésének korszakát – igaz, a 80-as években egy kisebb hullámheggyel.⁵⁰

A szigorítás, még a tervezési fázisban, 1973 nyarán kiváltotta a korszak egyetlen nyilvános, aláírásgyűjtéssel tiltakozó akcióját, amit a nők önrendelkezési jogáért folytattak. Kezdeményezője Pór György volt, a rendszert balról támadó 1968-as egyetemi „maoista lázadás” vezéralakja, és élettársa Kőrösi Zsuzsa. A tiltakozó beadványt, amelyet Apró Antalnak, az Országgyűlés elnökének címeztek, ezeröttszázötvenhárman írták alá, köztük Rajk Júlia, Károlyi Mihályné és még középiskolások is. Az akció megtorlásának következményeként a házaspár külföldre emigrált, Kőrösi Zsuzsát ötödéves hallgatóként kirúgták az egyetemről, a párttag aláírókat pedig fegyelmi bizottság elé citálták.⁵¹ Részben a 60-as évek végi diáklázadások szellemiségének importjaként tehát nálunk az a tudathasadásos helyzet állt elő, hogy a rendszer balos ellenzéke egy konkrét kérdésben nem sztálinista jellegű konzervativizmust, hanem éppenséggel nagyobb szabadságot követelt.

Szólnunk kell a Kádár-kori születésszabályozási politika egyik történetileg kevésbé feldolgozott fejezetéről, az abortuszbizottságokról is, mint a műtétek kellemetlen adminisztrációs „mellékhatásáról.” Az eredetileg kétszintű bizottságokat már a Rátkó-korszakban az abortusz engedélyezésére hívták létre, 1956-tól egyszintűvé váltak, tagjaik a helyi tanács főorvosa, és a tanács által megbízott két másik személy (a tanács szociálpolitikai előadója és egy szakszervezeti megbízott vagy KISZ-titkár, a Nótanács képviselője stb.) voltak.⁵² Hasonló bizottságok működtek a környező szocialista országokban is. Mint láttuk, nálunk a bizottságok már az abortusz legalizálása előtt is fokozatosan egyre inkább elfogadták a szociális indikációkat, azt követően viszont leterheltségük ugrásszerűen megnőtt. A '60-as évek végén, a magzatelhajtások „csúcsra járatásakor” egy engedélykérőre alig néhány perc idő jutott.⁵³

⁴⁷ Kamarás i. m. 196. p.

⁴⁸ MNL OL M-KS 288. f. 5/406. ó. e., Kádár János hozzászólása

⁴⁹ 1040/1973 (X. 18.) MT határozat a népesedéspolitikai feladatokról (Magyar Közlöny, 1973/71)

⁵⁰ Uo.

⁵¹ Csizmadia Ervin: *A magyar demokratikus ellenzék története*. T-Twins Kiadó, Budapest, 1995. Dokumentumok. 67-73. p; Sasvári Edit: *Miért éppen Pór? A kádári „üzemelési” mechanizmus természetéhez*. OSZK 1956-os Intézet és Oral History Archívum. http://www.rev.hu/lords/f?p=600:2:::P2_PAGE_URI:kiadvanyok/szovegek_evk2000/sasvari#_fin10 (Hozzáférés: 2022.11.08.) Az aláírásgyűjtési akció közvetlen külföldi előképe az NSZK-beli *Ich habe abgetrieben* („Elvettem a gyereket”) kampány volt, amelyben 374 híresség, és kevésbé ismert hölgyek azzal „coming outtak”, hogy megszakították terhességüket, s ezzel vétettek a fennálló törvények ellen. A 28 legnevesebb résztvevő, többnyire színésznők, a STERN hetilap 1971. június 6-i számának címlapján arcát is adta a kampányhoz.

⁵² „Készül az új rendelet a terhesség megszakításáról. Dr. Lóránt Imre főosztályvezető nyilatkozata” NÉPSZAVA, 1956. május. 26.

⁵³ A 60-as évek vége felé a fővárosban kerületenként, a megyékben pedig mind a 140 (1983-ban már csak 83) járásban működött 1-1 bizottság, számuk tehát összesen kb. 166 volt. Tagjainak társadalmi munkában végzett heti legfeljebb 6 munkaórájával, és évi mintegy 200 000 abortusszal számolva kb. 10 perc lehetett volna az az idő, amit érdemben egy kérelmezőre tudtak szánni, a valóságban néha ennél is sokkal kevesebb volt. Vö. Hencz Aurél: *Területrendezési törekvések Magyarországon*. KJK, Budapest, 1973. pp. 529–534; https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hoszszulh_qli001.html (Hozzáférés: 2022.12.14)

Így az AB bizottságok épp a másik funkciójuknak, a kérelmezők lebeszélésének alig tudtak eleget tenni. Az orvos tagok ezt (vagy a rábeszélést) egyébként sem tehették, semlegeseknek kellett maradniuk, csupán az egészségügyi kockázatokat ismertethették, és legfeljebb az indítékok iránt érdeklődhettek.⁵⁴ Általában egy hét gondolkodási időt adtak azoknak az anyáknak, akiknek egy gyermeke már volt és házasságban éltek, így is ösztönözve őket a jövevény megtartására. De a nők legtöbbször ennek hatására sem változtatták meg eredeti szándékukat.⁵⁵ A jobb érzésű bizottsági tagok sok esetben maguk is kétségbeestek a kérelmezők tántoríthatatlanságán. A sajtóban szintén arról panaszkodtak, hogy vannak gyakorlatilag visszajáró ügyfeleik, akik egyáltalán nem törődnek a beavatkozás egészségügyi kockázataival sem.⁵⁶ Mivel a kérelmet gyakorlatilag nem kellett indokolni, a bizottságok munkája kiüresedett, feleslegessé vált. Erre reagált Kádár János is az 1973. júliusi PB ülésen: „*Véget kell vetni annak a szégyenteljes helyzetnek, hogy van abortusz bizottság, - mert van! - de közben nincs! Nincs, mert semmiféle hatásköre, döntési joga és felelőssége nincs. Pedig felelni kell az állampolgár felé annak egészségéért, és az állam felé az állam érdekéért. Az ilyen életbevágó kérdésben szűnjön meg a »lángos-sütő« mentalitás, a jövő nemzedék, a születendő gyerekek érdekében...*”⁵⁷

Pedig ötletekben nem volt hiány. Fehér Rózsa, a *Magyar Nemzet* munkatársa sajátos módszert ajánlott a sokkal inkább érzelmekre ható, „hatásvadász” lebeszélésre. A Meddőségvizsgáló és Tanácsadó Intézetbe látogatva végighallgatta a várakozó asszonyok beszélgetését, akik egyike-másika kényelmi okból már a sokadik abortuszán volt túl: „*Magnetofonszalagra kellene venni beszélgetésüket, a gyermek utáni mérhetetlen vágyódást, s lepergetni ezeket a magnószalagokat az abortusz bizottságnál jelentkezők előtt. [...] akik minden komoly ok nélkül a felsoroltakhoz hasonló indoklással »egyelőre« nem akarnak gyereket. Mert ez az »egyelőre« nagyon gyakran egészen mást jelent. Azt, hogy soha többé... már késő, le kell mondani örökre az élet legnagyobb öröméről, s legfőbb értelméről.*”⁵⁸ Ez már a közelmúltbeli „szívhang-rendeletet” megelőlegező igazi technikai újítás lett volna.

A bizonytalanabbak számára akadt így is épp elég visszatartó tényező. Nem minden AB bizottsági tag rendelkezett a fenti empátiával, a túlterheltség miatt is bürokratikus személytelenség jellemezte eljárásukat, olykor viszont a szociális okból kérelmezők magánéletének legintimebb részleteiben vájkáltak.⁵⁹ 1972-ben minden 10. kérelmező kiskorú volt, akik édesanyjukkal voltak kénytelenek megjelenni. A kórházi folyosón való várakozás hangulatát így festi le a *Népszabadság* egyik riportja: „*Az ideg- és nemibeteg gondozó mellett szerény tábla: Tanácsadó. A szűk folyosón vagy harminc nő áll nagykabátban. Helyben vagyunk. Hat szék és harminc nő. Fogas egy sincs. Ide nem anyákat várnak, hanem ítélet előtt állókat.*”⁶⁰

Visszatartó erővel kellett volna bírnia továbbá a költségeknek: a nem orvosi okból abortuszt kérők az 1956-os rendelet értelmében 350.- Ft ápolási díjat voltak kötelesek fizetni a műtét utáni három nap kórházi tartózkodásért, és ez esetben a kiesett munkaidőre táppénz sem járt – tehát a hálapénzzel - együtt akár 6-700 forintjukba, az akkori átlagkereset közel felébe kerülhetett a magzatelhajtás. Mindez mégsem az abortusztól, csupán a lábadozástól tartott vissza sok nőt: csak egy napot pihentek kórházban, majd rögtön munkába álltak, a műtét utáni súlyos szövődmények kockázatát is vállalva. Sőt, néha ilyen választásuk sem volt, mert a futószalag-szerű abortuszok miatt a vidéki

⁵⁴ Bor Ambrus i. m. 722. p.; Hirschler Imre: *Hozzászólás, helyenként vita is*. Uo. 732. p.

⁵⁵ Tóth Eszter Zsófia: *Az abortusz bizottság a szocialista időkben*. Napi Történelmi Forrás, 2018. ápr. 2. https://ntf.hu/index.php/2018/04/02/az_abortusz_bizottsag_a_szocialista_idoszakban/ (Hozzáférés: 2022.10.11.) Még 1974-ben is mindössze a kérelmek 4%-át utasították el. Ld. Kamarás i. m. 197. p.

⁵⁶ Interjú Tóth Eszter Zsófiával, <https://veritasintezet.hu/storage/files/2018/hETEKTEZSInterju.pdf> (Hozzáférés: 2022.10.11.)

⁵⁷ MNL OL M-KS 288. f. 5/406. ö. e.

⁵⁸ „*Gyereket akarok – látogatás a Meddőségvizsgáló Intézetben*” MAGYAR NEMZET, 1962. március 4.

⁵⁹ Tóth E. Zs.: *Az abortusz bizottság...* i. m.

⁶⁰ Kékesi Katalin: „... *Visszaülnek az iskolapadba*” 1972. október 1.

kórházakban egy idő után kevésnek bizonyult a férőhely: az orvosok lényegében „ambulanter” végezték el a műtétet, azaz pácienseiknek egy órai pihenés után indulniuk kellett haza, hogy a valódi betegek ágyhoz jussanak.⁶¹

Végül a kérelmezőknek szembe kellett nézniük azzal is, hogy műtétjük kitudódik, pedig nyilván nem szándékoztak azt nagydobra verni. Számos esetben a házasságtörő kapcsolatokból fogant gyermekek adtak erre okot, és főleg vidéken számolhattak azzal a „megesettek”, a leányanyák, hogy a szűkebb-tágabb közösség, a rokonság, ha nem is kitzasztja, de egy életen át megszólja őket. A '60-as évek hivatali eljárásai még híjával voltak a legelemibb adatvédelmi protokollnak is, a titoktartás pedig csak az AB bizottságok orvos tagjait kötötte. Gedeon Gyula, nagykanizsai nőgyógyász, osztályvezető főorvos (hiábavaló) javaslata volt, hogy abortuszt, főleg a vidékieknek, ahol mindenki mindenkit ismer, ne csak a területileg illetékes kórházban, szülőotthonban lehessen elvégeztetni. „*Sajnos a kispolgári prüdérián nem lettünk még úrrá.*”⁶² A kibeszélésnek ráadásul további lehetséges fórumai voltak a vállalati SZTK-ügyintéző, akinek le kellett adni a kórházi zárójelentést, de hivatalból tudnia kellett róla a bérelszámolóknak és az SZTK felülvizsgálójának is, hogy az illető asszony így igazolja üzemi mulasztását abortusza miatt.

Sajnos az anyagi teher és/vagy a megszégyenülés lehetősége még mindig nem a művi vetéléstől, csak annak legális módjától térített el sok anyát, s az újságok időről-időre hírt kellett adjanak a tragikusabb kimenetelű (halállal vagy életre szóló megnyomorodással járó) „angyalcsinálásokról”, s a végrehajtóik elleni büntetőeljárásokról. Hasonló előzmények még tragikusabb következményei voltak a csecsemőgyilkosságok is, és minden egyes hír egyben alkalmat adott a hivatalos propagandának a „múltból itt maradt babona és tudatlanság” ostorozására.⁶³

Az abortuszbizottságok tagjaitól természetesen egyre inkább a felvilágosító propagandát, a modern fogamzásgátló módszerek ismertetését is elvárták az '50-es, '60-as évek fordulóján. Mivel azonban ők maguk, valamint ügyfeleik is tisztában voltak a védekezőeszközök csekély határfokával és hozzáférhetőségével, egyelőre maradt az abortusz egészségkárosító hatásaival való elrettentés.⁶⁴ E téren a helyzet csak a '60-as évek vége felé kezdett változni, többek közt amikor 1968-ban a nagy hormontartalmú Infecundin és Biseurin tabletták megjelentek. A változást azonban viszonylagossá tette, hogy a felhasználók ezek mellékhatásaival sokáig nem voltak tisztában. 1987-ben a terhesség-megszakítás-elbírálási lap kérdőívén még olyan kérdésekre kellett válaszolni a kérelmezőnek, mint mennyi a havi keresete, vagyona, hány fővel él együtt, ha védekezett, azt hogyan tette. Ekkortájt viszont már többen kimondták, hogy felesleges a nőket kitenni a megalázó procedúrának, a bizottságokra semmi szükség nincsen.⁶⁵

Átalakításukra a következő évben került sor, s helyüket a jóval diszkrétebb ügymenetet biztosító Család- és Nővédelmi Tanácsadók vették át.⁶⁶

Mielőtt azonban sommásan rossz emlékkü, tipikus pártállami intézményeknek minősítenénk az AB bizottságokat, meg kell jegyezni, itt is fennáll a veszély, hogy múltbeli jelenségekre, társadalmi viselkedésmintákra a mai hétköznapi szabadságfokait és jogtudatosságát vetítjük vissza. A nem orvosi abortuszok esetében pedig ennek mércéje a

⁶¹ Pongrácz i. m. 9. p., vö. Horváth i. m. 365 p.

⁶² Dr. Gedeon Gyula olvasói levele a „*Hogy ne legyen többé tiltott műtét*” c. cikkre, MAGYAR NEMZET, 1963. május 26.

⁶³ Kovács Judit: „*Hogy ne legyen többé tiltott műtét*”, uo. 1963. május 14.; „*Halálós végű magzatelhajtás*” NÉPSZABADSÁG, 1959. május 29.; Pintér István: „*Légembólia*” Uo. 1960. július 22.; „*Gyermekeket ölt a tudatlanság*” MAGYAR NEMZET, 1961. január 11., és Horváth i. m. is ismert néhány titkos abortusz miatt lefolytatott büntetőeljárást (364-365., 378. p.).

⁶⁴ Horváth i. m. 364. p. vö. Miltényi Károly: *Művi vetélések Magyarországon az 1957-1959. években*. Demográfia, 1960 (3. évf.) 3-4. sz. 424. p.

⁶⁵ Tóth Eszter Zsófia: *Abortusz a szocialista időszakban*. <https://abortusz.info/tenyek-az-abortuszrol/item/201-abortusz-a-szocialista-id%C5%91szakban> (Hozzáférés: 2022.10.11.)

⁶⁶ 76/1988. sz. (XII. 3.) MT rendelet és 15/1988. (XII. 15.) sz. szociális és egészségügyi miniszteri rendelet a terhességmegszakításról (Magyar Közlöny 1988/52, 62.)

testi önrendelkezés megléte vagy nem-léte. Akik ma így készülnek elvetetni gyermeküket, azok a jelenlegi érzékenység-kultusszal és személyiségi jogaikkal felvértezve semmivel nem háborodnak fel kevésbé a kötelező tanácsadáson, mint a régebbi korok embere az abortuszbizottsági procedúrán. Számukra ráadásul adott az abortusz-turizmus, mint menekülő útvonal olyan országba (pl. Ausztria), ahol még a tanácsadás sem kötelező.⁶⁷ A tavalyi szívhang-rendelet körüli felzúdulás többek közt jó indikátora volt annak, hogy ha a mai magzatelhajtások száma a 50-60 évvel ezelőttivel vetekedne, a vele járó hivatalos kötelemeknek is már legalább ugyanakkora „irodalma” lenne, mint az akkoriaknak. Megkockáztathatjuk, hogy jóindulatú és a körülményekhez képest tapintatos AB bizottságok is működtek, csak épp ezért nem volt szenzációértékük, így életvédelmi alapállásból e fórumokat rosszabb hírű társaikkal és minden hátulütőjükkel együtt is inkább a kádári *ancien régime* kevés pozitívuma közé kell sorolnunk.

⁶⁷ Danó Anna: *Hatástalan és megalázó: kiti véd a tanácsadás?* (2014. július 15.) http://nol.hu/belfold/terhes-abortusz-elotti-tanacsadas-1474301#comments_1474301 (Hozzáférés: 2022.12.13.); Uő.: *Aggályok a szívhang körül*. NÉPSZAVA, 2022. november 28.; *A gyermekvállalás kínjai*. NÉPSZAVA, 2015.április 30.

ORVOSOK PRO ÉS KONTRA

Az 1956-os abortuszliberalizáció után az orvostársadalom is meghasonlott. Nyilván üdvözölték, hogy az addigi illegális terhességmegszakításokat jórészt sikerült ellenőrzött körülmények közé, egészségügyi intézményekbe terelni, ugyanakkor, mint láthattuk, már igen korán hangot adtak aggodalmaiknak. Az elsők közt tiltakozó, de a művi vetélésekre szintén rákényszerülő Árvay professzor és kollégája Raics Jenő 1958-ban összegezték tanulmányukban műtéti tapasztalataikat, s a korszellemen edzett értelmiségiként maguk is szovjet nőgyógyászok szakvéleményébe próbáltak kapaszkodni igazuk alátámasztásához: a Szovjetunióban 1922-ben engedélyezték az abortuszt, s öt év elteltével a kijevei orvoskongresszus résztvevőinek többsége a női szervezetre tett következmények láttán már szinte legszívesebben visszakozott volna.⁶⁸ Árvayék a szociális indikáció és saját kérés alapján végrehajtott vetélések kiugróan magas száma láttán azt szorgalmazták, hogy legalább az orvosi indikációk „ne mutassanak lazulást.” Javasolták viszont, hogy a terhességnek egyes betegségekre a szociális helyzettől is függő hatásai miatt az orvosi-szociális indikáció is elfogadott legyen – ami végül csak az 1973-as rendelettel valósult meg. Ezután a tanulmány a műtét által okozott, vagy utána fellépő lehetséges sérülések és szövödmények valóságos tárházát ismertette: a küret okozta perforációk, különféle vérzések és gyulladások, Hegar-tágítás okozta repedés, meddőség, spontán vetélés (a terhességek 3/4-e!), későbbi rendellenes szülések, ivarszervek kóros elváltozása, de a két doktor ide sorolta a nemi együttlét későbbi zavarait, sőt a válásokat is. Összességében az „interrupción” átesett nőknek csak 53,6%-a maradt panaszmentes.⁶⁹

Ez volt az első szakcikk, amely részleteiben tárta fel a művi vetélés minden addig ismert lehetséges kockázatát. Szándéka nyilvánvaló volt, ám már csak a szűk szakmai olvasóközönség miatt is egyelőre pusztába kiáltó szó maradt. A szakirodalomban betársult az abortusz, különösen a többedik abortusz lehetséges következményei közé az ezután vállalt gyermekek koraszülöttsége és a koraszülöttek betegségei, sőt fogyatékosága.⁷⁰ Mindamellert a későbbi orvosi szakirodalom, miközben nem tagadta e következményeket, sokkal kisebbnek ítélte meg a számarányukat, de ez feltehetően főként az egészségügy általános fejlődésének, többek közt a „kíméletesebbé” vált küreteknek volt köszönhető.⁷¹

A veszélyeket más módon is szemléltették a nőgyógyászok. Haraszi István könyvében – amely az első magyar nyelvű, szélesebb olvasóközönségnek szánt nemi felvilágosító irodalom volt – a küret méhre gyakorolt hatása, esetenként a roncsolódás, fekete-fehér ábrakon mutatva is elég impresszív.⁷² Voltak, akik több kockázatot vállalva inkább tiltakoztak. Talán Árvay professzor nyomdokain haladva Petrányi Gyula, a debreceni II. sz. belklinika orvosa tőle szokatlan hevességgel jelentette ki az AB bizottságról: „Ebből a bizottságból mi kivonulunk. A beteg szociális helyzetét döntse el a Szakszervezet, vagy a Párttitkár!... Különben is holnapután azt mondják, hogy fél Magyarországot kiirtottuk.”⁷³ Hirschler Imre, a párt- és állami vezetők számára fenntartott Kútvölgyi úti kórház osztályvezető nőorvosa felemás módon viszonyult a kérdéshez: hangoztatta ugyan, hogy „az orvosok emberi életek megmentésére, gyógyítására és nem elpusztításukra esküdtek, másrészt ismerik a káros következményeket”,⁷⁴ és később ő is megdöbben a számadatokon:

⁶⁸ Raics Jenő - Árvay Sándor: *A terhesség művi megszakítása kapcsán szerzett tapasztalataink*. Magyar Nőorvosok Lapja, 21. évf. (1958) 5. sz., 249. p. Idézi Lapytev és Gerinstejn orvosokat, akik az „elnyomorított” nők nagy tömegeiről beszéltek, sőt: „évi 140 000 művi vetéléssel évente 140 000 nőt teszünk invalidussá.”

⁶⁹ Uo. 254-259. p.

⁷⁰ vö. Surányi Gyula: *A koraszülött*. Medicina, Budapest, 1957., idézi László Anna is az Élet és Irodalom 1964-es népesedési vitájának második megbeszéléséről (Koraszülés, 1964. február 1., 5. p.)

⁷¹ Czeizel Endre: *A terhességmegszakítás orvosi és társadalmi problémái*. Kézirat, 1990. 52. p.; Jobbágyi i. m. 94-95.

⁷² Haraszi István: *A nemi élet kérdései*. Gondolat, Budapest, 1958., 108. p., 118-119. p.

⁷³ Gaizler i. m. 107. p.

⁷⁴ *A nők védelmében*. Magyar Vöröskereszt, Budapest, 1958, 79-80. p.

„Az évi 170 000 körüli művi abortusz... nyomasztó gond, valamennyi népbetegségnél súlyosabb probléma”, mégis a döbbenettel egy időben síkra szállt az abortuszok további könnyítéséért és feltétel nélküli, teljes ingyenességéért. „Ha néhány vendéglátóipari s üzlethelyiséget évenként nem háromszor-négyszer, hanem csak egyszer renoválnának, könnyen pótolhatnák ez így kieső jövedelmet.”⁷⁵ Hirschler, aki a 60-as években ismeretterjesztő előadásaival és könyveivel a tévébeli Buga doktoréhoz vethető népszerűsége tett szert, épp legismertebb művével, *A nők védelmében*-nel vált akarva-akaratlanul is az 1956-os szabályozásnak minden hátrány mellett is a néphigiéniai-szabadságjogi előnyeit hangsúlyozó apologétájává.⁷⁶ Így egyik fő előmozdítója lett a hazai abortusz-kultúra terjedésének.

Abban, hogy a fogamzásgátlás már ismertetett nehézségei és időnkénti kudarca miatt még sokáig a művi vetelés kínálta az egyedüli kézenfekvő gyógymódot,⁷⁷ egyébként is sok orvos - szinte piaci partnereként - működött közre a kereslet-kínálat elve alapján. Ennek lélektani okát találóan szemlélteti Stloukal: „az orvos lelki jutalma – abortusz által válsághelyzetétől megszabadított páciens hálája – nagymértékben meghaladja a fogamzásgátló gyógyszer receptjével ellátott beteg „köszönöm”-jét.”⁷⁸

Idővel a nőgyógyászok számára szinte tudattalan automatizmussá vált, hogy nemcsak a komplikációkkal, vagy bármely betegséggel érkező, hanem a második vagy többedik gyermeküket váró egészséges kismamáknak is feltegyék a megdöbbentő kérdést: „Meg akarja tartani?” (személyes tapasztalat is e sorok írójának édesanyjától és feleségétől)⁷⁹

A Kádár-kori abortusz-kultúra automatizmusának egyik legszomorúbb következménye lett Magyarországon a tatabányai eset. 1983 augusztusában a városi kórház szülészeti osztályán egy kismama 27 hetes koraszülött kislányt hozott világra, akit azonban az előzőleg ultrahangon mért egészséges szívhangjai ellenére az orvos életképtelennek nyilvánított. Így nem szülést, hanem vetélést vezetett le, majd szakvéleményét kollégája is megerősítette. Az „abortumot” egy vesetábla helyezésre sorsára hagyták, s amikor nyöszörögni kezdett, egy időre bezárták a személyzeti mosdóba. Később egy lelkiismeretes ápolónő, feletteseivel szembemenve riasztotta gyermekorvos ismerősét, akivel a kislányt azonnal átvitték az intenzív osztályra, inkubátorba tették, ám testhőmérséklete eddigre már úgy lehűlt, hogy életét nem lehetett megmenteni. Az országos felháborodást kiváltó ügy tetteit – két orvost és asszisztenseiket – nem műhibáért, hanem emberölési kísérlet büntetésében marasztalták el, de csak felfüggesztett 4 és 2 évi börtönbüntetést kaptak, s egy időre eltiltották őket foglalkozásuktól.⁸⁰

A nőgyógyászat az orvosi hivatások talán egyetlen olyan szakága, ahol a művi abortuszok miatt kiemelt jelentősége van a lelkiismereti szabadságnak. Nemcsak a gyakorló keresztény orvosok, hanem a magzatgyilkosságot elvi humanizmusból elutasító doktorok esetében is. Tudvalevő, hogy az eredeti hippokratészi (tehát pogány) eskü még tartalmazta a kitétel „...nem segíték hozzá egy asszonyt sem a magzata elhajtásához”, de 20. század második felére amúgy is sokban változott orvosi esküformulákból ez már hiányzott.⁸¹

⁷⁵ Hirschler: *Hozzászólás...* 721, 725. p.

⁷⁶ I. m. 67-74. p. A mű három kiadást ért meg. Egyéb művei: *Anyák könyve*. Egészségügyi Kiadó, Budapest, 1954.; *Szülőszoba, tessék belépni!* Medicina, Budapest, 1962.; *Nemcsak nőkről – nemcsak nőknek*. Magyar Nők Országos Tanácsa – Kossuth, 1984

⁷⁷ Miltényi Károly: *A születéskorlátozás szociális és lélektani háttere*. Demográfia, 1962 (5. évf.) 1. sz. 58. p.

⁷⁸ Stloukal i. m. 6. p.

⁷⁹ „Arról viszont személyes élményem van, amikor egy veseelégtelenség miatt szenvedő beteg terhesen jött az Urológiai Klinikára. A professzor unottan mondta a referáló tanársegédnek, hogy természetesen indikáljuk a terhességmegszakítást. »De professzor úr, a beteg azért jött hozzánk, hogy segítsük kiviselni a terhességét!« »Az egészen más! Természetesen mindent megteszünk a beteg és a gyermek érdekében! « volt a válasz.” Gaizler i. m. 108. p.

⁸⁰ Sereg András: *Újszülött vagy abortum? – Egy híres per a magyar jogtörténetből*. Jogi Fórum, <https://www.jogiforum.hu/cikk/2015/02/07/ujszulott-vagy-abortum-egy-hires-per-a-magyar-jogtortenetbol/> (Hozzáférés: 2022.11.29.)

⁸¹ Jobbágyi i. m. 98-99. p.

A lelkiismereti szabadságot ugyan a sztálinista alkotmány – Magyarországon az 1949. évi XX. törvény – deklarálta, ám jogkövetkezménye a vallásgyakorlás mellett az orvosi pályán sem érvényesült. Ennek problémája a jobb érzésű nem-vallásos szerzőket is elgondolkodtatta. Pongrácz Zsuzsa a magzatgyilkosságokat orvosi hivatásukkal, és/vagy vallásos hitükkel összeegyeztetni nem tudó orvosokról (sőt papokról) elismeri: „*Gondolom, ezzel a véleménnyel nem lehet vitatkozni. Ezt is el kell fogadni.*” Ugyanekkor óvatosan kritizál: „*Bár ez a felfogás önmagában tiszteletreméltó, úgy érzem kicsit elszakadt az élettől.*”⁸²

A „tiszteletreméltó felfogásúak” a gyakorlatban a pártállami évek alatt munkaköri kötelességként kellett vállalják a terhességmegszakításokban való részvételt. Az alig néhány ellenszegülő orvost súlyosabb esetben eltávolították munkahelyéről, enyhébb esetben „házon belül” (pl. műtétek elosztásánál) mellőzték őket.⁸³ Gaizler Gyula orvos-teológus Pozsgay Imre és Csehák Judit egészségügyi miniszter figyelmét is felhívta 1987-ben, hogy az abortuszrendeletet ideje volna kiegészíteni az orvosok lelkiismereti szabadságát biztosító jogszabállyal. Csehák azzal szerelte le, hogy hiába hoznának ilyen jogszabályt, könnyen ki lehetne játszani, mert csak akkor vennének fel valakit a szülészeti osztályra, ha előzőleg aláírja, hogy vállalja a művi abortuszok elvégzését. Utóbbi a szülész-nőgyógyász szakfelügyelet elnöke még 1990-ben is munkaköri kötelességnek minősítette, ami alól nem vonhatja ki magát senki,⁸⁴ sőt Gáti István, a Nőgyógyászati Intézet igazgatója, még a Magzatvédő Társaság konszenzus-nyilatkozatának aláírójaként (1990. május) is úgy nyilatkozott, hogy aki művi abortuszt nem vállal, az ne menjen a nőgyógyászati pályára.⁸⁵ Ezt egyébként már évtizedekkel korábban szem előtt tartották a jelentkezők.

A helyzet rendezésére a rendszerváltás után két évet kellett várni, amikor az 1992. évi új abortusztörvény 14. § kimondta, hogy „*A terhességmegszakítás elvégzésére, illetve az abban való közreműködésre – az állapotos nő életét veszélyeztető ok kivételével – orvos és egészségügyi szakdolgozó nem kötelezhető.*” Az orvosok teljes lelkiismereti szabadságát, amelyet már az anya életveszélyére vonatkozó kivétel sem korlátozott, hazánkban először az 1997. évi CLIV. törvény rögzítette.⁸⁶

Az abortusz-kérdés, amelyre a katolikus egyház egyszerű és egyértelmű választ tudott adni, végtelenen megosztotta a Kádár-kor hétköznapi emberét, politikusait, értelmiségét, és orvosait. Tragikus, de ugyanakkor törvényszerűnek is tekinthető, hogy amikor a népességfogyás megállítása már kiemelt nemzetstratégiai cél lett, a merőben különböző ideológiai alapról induló hatalom és az egyház ebben sem tudta demonstrálni a deklarált „jó viszonyt”, fel sem vetődött egy közös program, egy pro-natalista kampány gondolata. A hatalomgyakorlók számára mindvégig pusztán demográfiai, gazdasági és munkaerő-tartalék (és az ötvenes évek első felében katonai) vonatkozású kérdés, sőt a politikai népszerűség tétje maradt, hogy a népességcsökkenést segítsék-e elő (rövid ideig), később pedig az ellenkező célkitűzésen belül a szigorítás, vagy a lazítás legyen-e napirenden.

Nem csodálkozhatunk, hogy a probléma a rendszerváltozáson is átívelt, és egy konstans motívummal lényegében a kiindulópont alapállásánál ragadt meg: a szóhasználatától eltekintve az 1956-os rendelet liberalizmusa („amennyiben ennek ellenére a kérelmező a terhesség megszakításához ragaszkodik...”), és a 36 évvel későbbi törvényben a „súlyos válsághelyzetnek” pusztán egy kérelem aláírásával történő igazolása közt nem sok különbséget találunk.

⁸² Pongrácz i. m. 97. p.

⁸³ Jobbágyi i. m. 98. p.

⁸⁴ Uo. és Gaizler i. m. 108. p.

⁸⁵ Uo. 106., 159. p.

⁸⁶ 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről (Magyar Közlöny 1992/132 (XII. 23.)); 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 131. § 5/a: „Az orvos a beteg ellátását akkor is megtagadhatja, ha az adott ellátás erkölcsi felfogásával, lelkiismereti vagy vallási meggyőződésével ellenkezik.” (Magyar Közlöny 1997/119. (XII. 23.))

Szerző:
Mezey András

Grafikai tervezés:
Balás Design

Felelős kiadó:
Dr. Máthé Zsuzsa

Szent István Intézet 2023
szentistvanintezet.hu

A tanulmány a Batthyány Lajos Alapítvány támogatásával jelent meg.

